

Надія Кучер,
аспірантка кафедри історії
України Житомирського
державного університету
імені Івана Франка

НАЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА МІСТ ТА МІСТЕЧОК ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ (В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX ст.)

Стаття присвячена проблемам аналізу національної структури міського населення Правобережної України. На основі статистичних даних і результатів переписів населення розглядається кількісний склад представників різних національностей, які проживали на Правобережжі в другій половині XIX – на початку XX ст. Досліджується, як національне «обличчя» міст впливало на особливості організації міського управління, а також як період реформ 1860–1870-х рр. вплинув на етнічну структуру міського населення Правобережних губерній.

Ключові слова: національна структура, міста, Правобережна Україна, етнічні групи, пореформений період.

В період становлення української державності актуальними залишаються питання вивчення історії народів, що населяють нашу країну. Це допоможе більш ефективно будувати як зовнішні, так і внутрішні стосунки. Адже Україна є поліетнічною державою і має проблеми в політико-правовому регулюванні національних відносин. Для вирішення таких протиріч важливим є вивчення досвіду минулих поколінь. В статті зроблено спробу комплексного аналізу національної структури міст Правобережної України в другій пол. XIX – на поч. XX ст. На основі історичних джерел досліджено демографічні зміни та їх вплив на етнічну диференціацію міського населення.

Ще в дорядянську добу були здійснені спроби визначити національну структуру та встановити чисельність різних етносів, що проживали на Правобережжі. Так, О. Братчиков [9] наводив дані про кількість євреїв в Житомирі. В етнографічну працю П. Чубинського[20] автор навів дані про кількість усіх

етносів в українських губерніях. У 1905 р. з'являється аналітична розвідка Л. Личкова [14], присвячена результатам перепису 1897 р.

У праці Рашина [19] подаються статистичні дані про демографічні зміни у великих містах Правобережної України. В публікації А. Гуменюка [10] і О. Куземи [15] досить ґрунтовно проаналізовано національну структуру міського населення. Однією із перших узагальнюючих праць, що з'явилися у пострадянський період та присвячених вивченню етносів, що проживали в регіоні, є монографія Ю. Поліщука [16]. А. Капеллер здійснив дослідження загальнотеоретичного характеру, присвячене осмисленню дій імперського уряду в контексті національної політики [13].

Термін «місто» в сучасному значенні в Російській імперії з'явився лише в 1785 р., з появою Міського положення [7, с. 367]. За цим Положенням, отримання міського статусу передбачало наявність грамоти, герба і плану, підписаного імператором. Місту відводилися землі, які надавалися мешканцям у спадкове користування з правом відчуження або ж у тимчасове користування у вигляді оренди, а частина залишалася у спільному користуванні містян. Міські обивателі складали окрему спільноту й записувалися до міської обивательської книги. Права і обов'язки, прописані в Міському Положенні, належали усім містам Російської імперії.

З поділом Російської імперії на губернії міста почали поділятися на губернські, повітові, безповітові й заштатні. Відмінність між цими містами полягала лише в їх адміністративному значенні. В губернських містах зосереджувалась адміністрація губернії, в повітових – адміністрація повіту, заштатними називалися ті міста, які раніше були повітовими, але з новими адміністративними поділами їх статус змінився. Безповітовими називали міста, що входили до складу повіту, але без повітової адміністрації.

З приєднанням західних губерній до Російської імперії, в число міських поселень увійшли і містечка. Самі «містечка» були запроваджені польською владою. Цей тип поселень виник внаслідок надання королівською владою власникам сіл права

організовувати торги і ярмарки на рівні з містами. Проте з часом ці грамоти були втрачені.

Міське населення Правобережжя зосереджувалось в 3 губернських, 33 повітових та 5 заштатних (безповітових) містах, а також в містечках. Зокрема, на 1866 р. у Волинській губернії було 11 повітових міст і 144 містечка, в Київській – 11 повітових й 122 містечка, у Подільській – 11 повітових, 5 безповітових міст й 123 містечка [8, с. 148].

Особливістю Правобережжя були приватновласницькі міста. З входження Волині, Київщини та Поділля польська шляхта підтвердила своє право власності на міста і містечка, які раніше їй належали. Так у Волинській губернії таких міст було 5 – Дубно, Острог, Старокостянтинів, Рівне, Заславль. В Київській губернії такий статус мали Бердичів і Липовець, а в Подільській – Ямпіль [18, с. 130].

У другій половині XIX ст. в Російській імперії посилювалися урбанізаційні процеси. Завдяки реформам і міграційним процесам чисельність міського населення поступово зростала. Так, в 1840 кількість мешканців Києва становила 47,7 тис. осіб, в 1863 – 68,4 тис., в 1897 – 247,7 тис., а в 1914 – 520, 5 тис. Населення Житомира в 1840 р. складало 16,7 тис. осіб, в 1863 – 38,4 тис, 1897 – 65,7 тис, в 1914 – 86,4 тис. Чисельність мешканців Кам'янця-Подільського зростала в значно менших масштабах: в 1840 р в головному місті Подільської губернії проживало 14,7 тис. осіб, в 1863 – 20,7 тис. осіб, в 1897 – 35,9 тис. осіб, а в 1914 – 49,9 тис. [19, с. 90].

В 1870 р. відповідно до нового Міського положення в Російській імперії розпочалась міська реформа, яка мала на меті поліпшити стан міст і реорганізувати міське управління [1]. Згідно з цим положенням міська дума і міська управа ставали безстановими, а основою виборчого права був майновий ценз. Реформа мала проводитись якомога швидше, проте для губерній Правобережжя були виданні особливі інструкції. Через реакційну політику, що проводилася у зв'язку з польським повстанням 1863–1864 рр., а також з урахуванням національно-релігійних особливостей краю, російська влада поступово впроваджувала зміни в його міське управління. Сама реформа сприяла демократизації органів місцевого самоврядування,

збільшила кількість виборців, чітко розділила функції між міською думою та міською управою.

Але в межах контрреформ 1880–1890-х рр. було запроваджено Міське положення від 11 червня 1892 р. Згідно з цим документом відбулося скорочення числа виборців, зменшилась кількість членів міської думи (гласних), звузилось й поле самостійної діяльності, натомість зріс контроль з боку губернатора [6].

У 1897 р. було проведено Перший всеросійський перепис населення, де наведені чіткі дані щодо кількості жителів міст губернії, їх соціальний та національний склад. Проте, за цим же переписом 1897 р., частину містечок помилково зарахували до сільських поселень. Так, населення міст Правобережної України складало 9,6% від всього населення (без урахування помилково віднесених до сіл, міських поселень), при цьому в Київській губернії воно становило 12,8%, у Волинській – 7,8% і в Подільській – 7,4% [14, с. 322].

Що ж до національної структури міст та містечок Правобережної України, в другій половині XIX – на початку XX ст., то вона була досить неоднорідною. В структурі міст виділялись шість великих етнічних груп: українці, росіяни, євреї, поляки, німці і чехи. Традиційно домінуючими були перші три, оскільки в пореформений період чисельність поляків в містах значно зменшилась. Проте варто зазначити, що в офіційних документах не виділяли національну приналежність окремих груп населення. Існував поділ за конфесійною чи мовною приналежністю. Тому досить часто, наприклад, католиків відносили до поляків, православних – до росіян, старообрядців – до росіян. Навіть перепис 1897 р. не дає точних даних, адже там за критерій поділу брали мову. Так, значна кількість українських інтелігентів потрапили до числа росіян через те, що розмовляли російською мовою [14, с. 323].

Стосовно кількості українців в містах Правобережної України, то до 1897 р. дуже складно встановити їх число, хоча відомо, що вони не були домінуючим етносом серед міського населення. У великих та середніх містах українці становили досить малий відсоток, до того ж, спостерігалася тенденція до його зменшення на кінець XIX ст. Її спричиняла національна

політика російської влади, що підтримувала міграційні рухи інших національностей.

Так, на 1870 р. П. Чубинський визначив загальну кількість українців в «Південно-Західному краї» – 4,850 тис, з них в Київській губернії проживало близько 1,840 тис. осіб, у Волинській – 1,430 тис., в Подільській – 1,580 тис. Також він визначив загальну чисельність українців, що належали до стану міських обивателів Правобережжя – 390 тис. [20, с. 235]. Проте ці цифри дуже неточні і дають досить поверхневу оцінку щодо питомої ваги українців в національній структурі міського населення.

Перепис 1897 р. дає більш ґрунтовні дані по цьому питанню. Згідно зі статистичними матеріалами цього перепису, найбільше українців – 129 354 – мешкали в містах Київської губернії і складали 28,2% від усього міського населення. Так, в Києві проживало 55 064 представників українського етносу, це складало 42,6% від їх загальної кількості в губернії і 22,2% від населення самого міста, в Бердичеві – 12 900 осіб (43,6% від загальної кількості жителів міста) та Умані – 9 509 (30, 7%). Найменше українців було в Радомишлі – 2 463 особи, вони складали 22,6% від населення міста [3, с. 88].

Другими за кількістю українців були міста Подільської губернії. Там проживало 72 188 представників українського народу. І хоча їх число становило лише 32,54% від загальної кількості міського населення Поділля, проте це був найвищий відсоток серед усіх правобережних губерній. Найбільше українців проживало у Вінниці – 10 862 і становило 35,5% від загальної кількості населення міста, в Кам'янці-Подільському – 9 755 (27,14%), і в Могилеві – 6 512 (29,2%) [4, с. 98].

Найменше українців, за даними перепису, проживало містах Волинської губернії – лише 46 060 осіб і складало 19,9% від загальної кількості міського населення. Значна їх кількість мешкала в Житомирі – 9 152 особи, або ж 13,9% від населення міста, Кременці – 8 322 (47%) та Старокостянтиніві – 4 880 (29,78%). Найменше українців налічувалось у Володимирі-Волинському – 1 367 (13,9%) та у Луцьку – 1478 (9,35%) [2, с. 86].

У другій половині XIX ст. відбулося стрімке зростання кількості росіян в містах Правобережної України. Внаслідок процесів урбанізації та стрімкого економічного розвитку, росіяни змогли зміцнити своє становище серед міського населення. Так, протягом XIX ст. на Правобережжі їх частка зросла на 4.3%. Вони домінували в політичній і військовій сфері краю [13, с. 227]. Урядова політика щодо проживання в Російській імперії неросійських національностей була доволі жорсткою, особливо щодо великих етносів – українців, поляків, євреїв, які складали конкуренцію росіянам [12, с. 27].

Так, на 1870 р. в Київській губернії проживало близько 22 тис. росіян, в Подільській – 18 тис, а у Волинській губернії – 80 тис. [20, с. 292]. У 1897 р, за матеріалами перепису, в містах Київської губернії домінував російський етнос – 152 190 осіб, що становило 33,1% від загальної кількості міського населення. Київ був найбільшим осередком росіян як в губернії, так і на Правобережжі в цілому, оскільки їх чисельність складала 135 283 особи. Це становило 88,9% від загальної кількості представників цього етносу в містах губернії і 54,6% від населення самого міста. Це можна пояснити тим, що саме Київ був центром політичного, економічного, соціального і культурно-релігійного життя Правобережної України. Щодо інших міст губернії - в них питома вага росіян була значно меншою. В Черкасах проживало лише 4 911 росіян і вони становили 16,6% від населення міста, в Бердичеві – 4612 осіб (8,64% відповідно). Найменше ж їх проживало в Каневі – 303 (3.42%) та Чигирині – 343 (3,47%) [3, с. 98].

В містах Волинської губернії росіяни складали 18,97%, а точніше 44 351 чол. Вони мешкали переважно в Житомирі – 16 944 (25,7% від загальної кількості населення міста), Ковелі – 4 828 (27,3%) та Рівному – 4 278 (17,4%). Найменше їх проживало в Овручі (8,78%) та Старокостянтиніві (8,56%) [2, с. 86]. В містах Подільської губернії налічувалось 35 353 представники російського етносу, що становило 15,5% від загальної кількості міського населення в цілому. Це найменший показник серед губерній Правобережної України. Найбільше росіян проживало у великих містах, зокрема в Кам'янці-

Подільському – 7 420 (20,6%), Балті – 5 385 (23%) та Вінниці – 5 204 (17,2%) [4, с. 100].

Найбільш чисельним етносом в містах краю були євреї. Оскільки цій замкнутій етнічній групі імперська влада закрила шляхи до «великоросійських» губерній, тому вони заповнили міста Правобережжя. З початком урбанізації та стрімкого економічного розвитку зростала і питома вага євреїв в містах та містечках, адже вони традиційно займалися торгівлею, ремеслами і лихварством. До того ж, характерна відособленість цього народу сприяла точнішому встановленню їх чисельності. Так, в 1869 р. в Житомирі проживало 13 741 євреїв [9, с. 34]. В 1870 р. в містах Київської губернії проживало 98 032 чол., а в містечках – 123 909 чол. Серед міського населення Подільської губернії налічувалось 70 072 чол. і 151 124 чол. відповідно. У Волинській губернії в містечках проживало найменше євреїв, зокрема в містах – 69 171 чол., в містечках – 105 228 чол. Найбільше євреїв мешкало в Бердичеві – понад 50 тис., в Умані, Кам'янці-Подільському, Могилеві та Житомирі – понад 15 тис. осіб [20, с. 179].

На 1897 р. євреї продовжували займати домінуючі позиції серед міського населення Правобережжя. Найбільше їх проживало в містах Київщини – 142 249 осіб, що складало 30,97% від загальної кількості населення. Переважна більшість євреїв – 41 125 осіб – проживала не в губернському Києві, а в повітовому Бердичеві і становила 77,08% від загальної кількості мешканців міста. Наступними за кількістю представників зазначеного етносу були Київ – 29 937 осіб (12,8%) та Умань – 17 709 осіб (57,1%). Вони проживали в усіх містах Київської губернії і їх відсоток від загальної кількості міського населення був досить значний. Навіть в Каневі і Чигирині, де проживало найменше євреїв – 2 710 і 2 921 чол. відповідно – питома вага становила 30,6% і 29,6% [3, с. 90].

У містах Волинської губернії єврейське населення складало 50,8% – 118 727 осіб – від загальної кількості жителів. Найбільш населені євреями були Житомир – 30 572 (46,4%), Рівне – 13 704 (55,76%) та Новоград-Волинський – 9 363 (55,4%). В порівнянні з іншими містами, в Овручі їх проживало

найменше – 3 441 чол., але така кількість становила 45,6% від усього населення міста [2, с. 88].

Серед міського населення Поділля євреї також займали переважаючу позицію. Їх кількість складала 102 204 особи, що становило 46,1% від загальної кількості жителів міст. В губернському Кам'янці-Подільському проживало 16 112 представників єврейського етносу, що становило 44,8%. В повітових Балті і Могилеві – 13 164 (56,3%) і 12 188 (54,6%) відповідно [4, с. 100]. Незважаючи на такі числа, кількість євреїв почала зменшуватися, особливо помітно це було в Подільській губернії. Це пояснювалося переселенням даного етносу за межі осілости та за кордон, а також збільшення кількості росіян і українців в містах Правобережжя.

Поляки були традиційною складовою населення міст Правобережної України. Але через реакційну політику, яку імперський уряд проводив у зв'язку з польськими повстаннями, чисельність польського населення протягом ХІХ ст. поступово зменшувалась. Проте ці негативні зміни не спричинили втрату поляками провідної ролі у суспільному житті Правобережжя.

На жаль, дуже складно визначити чисельність поляків серед міських жителів до 1897 р., адже матеріали ревізій та інші документальні джерела містять свідчення переважно про конфесійну приналежність населення. Але ж не всі представники римо-католицької конфесії були поляками за національністю. Проте видатний етнограф П. Чубинський здійснив спробу встановити чисельність польського населення на Правобережжі в 1870 р.: в Київській губернії – 19 500 осіб, в Подільській губернії – 43 000 осіб, у Волинській губернії – 28 500 осіб [20, с. 289].

Згідно з переписом 1897 р., найбільше поляків проживало в містах Київської губернії – 21 581 чол., що становило 4,7% від загальної кількості міського населення. Характерними осередками польського етносу були Київ – 16 579 чол. (6,7%) і Бердичів – 2 741 чол. (5, 14%). А от в Чигирині і Василькові проживали лише 23 і 43 чол. відповідно [3, с. 88].

Волинська губернія була другою за кількістю польського населення на Правобережжі – їх чисельність становила 17 834 чол, проте питома вага поляків Волині була більшою, ніж на

Київщині і складала 7,63%. Зокрема в Житомирі чисельність поляків становила 7 464 чол. (11,3%), в Рівному – 1 664 чол. (6,77%), в Ковелі – 1 651 чол. (9,33%). Найменше їх мешкало в Овручі та Острозі – 152 чол. (2,06%) і 544 чол. (3,69%) відповідно [2, с. 86].

Що ж до Поділля, то там кількість поляків була найменшою – 10 866 осіб (4,9% від загальної кількості міського населення губернії). Основним осередком був повітовий Проскурів – 2 824 особи, що становило 12, 4%. Значно менше поляків мешкало у Вінниці та Кам'янці-Подільському – 2 173 чол. (7,1%) і 2 160 чол. (6%) відповідно [4, с. 98]. Таким чином, можна зробити висновок, що в пореформений період поляки зазнали чималих утисків з боку імперського уряду. Влада мстилась їм за два повстання. Проте це не суттєво вплинуло на зменшення кількості поляків.

Національну палітру Правобережжя представляли й значно менші за чисельністю німці та чехи. Їх поява була зумовлена переселенською політикою російської влади. Німецька колонізація в Південно-Західному краї розпочалася в 1791 р. Так, біля села Махновка-Михалинь, що належало Потоцькому, виникло німецьке поселення. З 1840–1861 рр. з'явилося 21 німецьке поселення. Після Селянської реформи німецька колонізація розширилась, і за наступне десятиліття лише у Волинській губернії поселилося близько 5 тис. сімей. Німці-колоністи селилися переважно у Волинській губернії. Їх кількість поступово збільшувалася: 1862 – 4247 чол., 1863 – 5521 чол., 1864 – 6343 чол., 1865 – 10 726 чол., 1866 – 11 542 чол. [9, с. 484]. Це пов'язано з тим, що російська влада сприяла переселенню німців на Правобережжя, щоб зменшити вплив поляків. На Київську і Подільську губернії припадало лише 10% від загальної кількості німців. На 1870 р. в Київській губернії проживало 1 333 особи, в Подільській – 949, у Волинській – 26 986 [20, с. 300-308].

Про чисельність німецьких колоністів на Правобережжі найдетальніше свідчать статистичні матеріали перепису 1897р., за якими найбільше німців проживало в містах Київської губернії. Зокрема в Києві проживало 91,33% німців-городян (4 354 чол.), в Бердичеві – 3,23% (154 чол.) [3, с. 89]. У

Волинській губернії німці жили в Житомирі (678 чол.), Новограді-Волинському (344 чол.) і Рівному (253 чол.) [2, с. 87]. Загалом вони складали 0,86% від загальної кількості міського населення губернії. Найбільше німців мешкало на Поділлі. В містах губернії їх чисельність становила 464 особи (21%). Переважно вони проживали у Вінниці (119 чол.), Кам'янці-Подільському (106 чол.) і Проскурові (78 чол.) [4, с. 99]. В 90-х рр. XIX ст., в роки контрреформ спостерігалася масова еміграція німців з Волині – цей процес тривав і після 1905 р. Проте паралельно з ним, на Правобережжя переселися німці з польських територій. Тому загальна кількість німців зростала і в 1914 р. у Волинській губернії проживало вже 200 тис. осіб.

Перші поселення чехів з'явилися в 1863 р. – селища Людогарівка в Дубенському повіті і Чехівка в Балтському повіті. З 1868 р. почався посилений рух чеської спільноти на Волинь. Так, в цьому році у Волинській губ. поселилося 130 сімей, 1869 р. – 449 сімей, а в 1870 р. – 337 сімей [20, с. 308].

В 1870 р. було видано положення «Про поселення чехів у Волинську губернію» [5, с. 850]. Чехи прийняли підданство Російської імперії і отримали право користуватися пільгами, встановленими правилами для осілих іноземних робітників від 18 грудня 1861 р. Таким чином, вони звільнялися від військової повинності і отримали 5-річну пільгу на сплату державних податків, грошових і натуральних повинностей. З 1870 р. спостерігалось збільшення чисельності даного етносу як завдяки переселенню, так і завдяки природному приросту. І на кінець XIX ст. найбільше чехів в межах Правобережжя проживало в містах Київської губернії – 1 083 (0,24%). Основним осередком чеського міського населення був Київ, в ньому мешкало 945 чол. Це становило 87,26% від загальної кількості чехів, що проживали в містах губернії. В Бердичеві проживало лише 75 чол. – 6,92%. Чеський етнос був досить малочисельним, що пояснює його відсутність у Василькові, Звенигородці, Чигирині і Таращі [3, с. 88].

В містах Волині чисельність чеського населення становила 962 чол. (0,41%). В основному чехи проживали в Дубно – 251 чол. (1,76%), в Житомирі – 206 чол. (0,31%), в Рівному – 147 чол. (6,77%) [2, с. 86]. Що ж до чехів Поділля, то

вони були зовсім малочисельними. Їх загальна кількість становила лише 163 особи (0,07%). Вони проживали у Вінниці та Могилеві – 44 чол. (27%) і 32 (19,63%) відповідно [4, с. 98]. У повітовому Гайсині взагалі не було чехів. Низький відсоток чехів у містах Правобережжя пояснюється тим, що вони рідко обирали міста для постійного проживання, віддаючи перевагу сільській місцевості. До того ж, у 1880 – 1890-х рр. через реакційну політику влади чеська колонізація майже зупинилася і чисельність збільшувалася лише за рахунок приросту.

Отже, можна зробити висновок, що міста Правобережної України мали досить неоднорідний національний склад. Домінуючими етносами були українці, росіяни та євреї. Характерним для Правобережжя був значний відсоток поляків, німців та чехів. З другої половини XIX ст., внаслідок стрімкого економічного розвитку і пришвидшення урбанізаційних процесів, чисельність усіх етносів почала зростати. Але з 1890-х рр. зростання кількості євреїв, німців та чехів уповільнилося, що спричинило зростання українців та росіян у національній структурі міст.

Список використаних джерел та літератури:

1. Высочайше утвержденное 16-го июня 1870 года городовое положение с объяснениями. – С.-Петербург: Хоз. Департамент МВД., 1870. – 240 с.
2. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. Волынская губерния. – СПб.: Типография: «Слово», 1904. – 282 с.
3. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. Киевская губерния – СПб.: Типография кн. В. П. Мещерского, 1904. – 267 с.
4. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. Подольская губерния – СПб.: Типография: «Слово», 1904. – 285 с.
5. Полное собрание законов Российской империи. – Собрание -е. – Т. 45. 1870. – СПб.: Типография II Отделения собственной его Императорского Величия Канцелярии, 1895. – С. 850.
6. Полное собрание законов Российской империи. – Собрание 3-е. – Т. 12. 1892 – № 8708. – СПб.: Типография II Отделения собственной его Императорского Величия Канцелярии, 1895. – С. 430 – 456.
7. Российское законодательство X–XX вв. – Т. 5. Законодательство периода расцвета абсолютизма. – М.: Юридическая литература, 1987. – 528 с.
8. Статистический временник Российской империи – СПб.: Издание Центрального статистического комитета, 1866. – 117 с.
9. Братчиков А. Материалы для исследования Волынской губернии в статистическом, этнографическом, сельскохозяйственном и других

отношениях / А. Братчиков. – Житомир.: Типография губернского управления, 1869. – 499 с.

10. Гуменюк А. О Соціальна і національна структура міського населення Правобережної України (друга половина XIX ст.) / А. О. Гуменюк // Український історичний журнал. – 1993. – № 10. – С. 77 – 86.

11. Гульдман В. Подольская губерния. / В. Гульдман. – Камянець-Подольский: Типография Подольского губернского статистического комитета, 1889. – С. 90.

12. Казьмирчук М. Г. Росіяни в соціально-економічному розвитку Київської губернії в кінці XIX – на початку XX ст. / М. Г. Казьмирчук // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К.: ВІР УАН., 2013. – Вип. 74 (№7). – С. 27 – 29.

13. Капеллер А. Росія як політична імперія. Виникнення. Історія. Розпад. / А. Капеллер : [пер. з нім. Х. Назаркевич]. – Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2005. – 360 с.

14. Лычков Л. Юго-Западный край по данным переписи 1897 г. / Л. Лычков. // Киевская старина. – Т. ХС. – 1905. – № 9. – С. 317 – 386.

15. Кузема О. Л. Чисельність та етносоціальний склад населення міст та містечок Правобережної України наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. / О. Л. Кузема // Історія в середніх та вищих навчальних закладах. – 2006. – № 2 – С.17 – 20.

16. Поліщук Ю. М. Національні меншини Правобережжя України у контексті етнічної політики Російської імперії (кінець XVIII – початок XX ст.). – Київ: ППІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – 432 с.

17. Прищепа О. П. Міста Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. / О. П. Прищепа. – Рівне: ПП. ДМ., 2010. – 287 с.

18. Прищепа О. П. Правові та економічні аспекти розвитку приватновласницьких міст Волині у другій половині XIX – початку XX ст. / О. П. Прищепа // Бердичів древній і вічно молодий : матеріали науково-краєзнавчої конференції «Бердичів древній і вічно молодий», 8-14 червня 2005 року. – Житомир: видання М. Косенко, 2005. – С. 128-132.

19. Рашин А. Г. Население России за 100 лет (1813 – 1913). Статистические очерки. / А. Г. Рашин. – М.: Государственное статистическое издательство., 1956. – С. 90.

20. Чубинский П.П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования. / П.П. Чубинский. – Т. 7. – СПб.: Типография К. В. Трубникова, 1872. – 337 с.

N. Kucher. NATIONAL STRUCTURE OF CITIES AND TOWNS RIGHT-BANK UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE 19TH – BEGIN OF THE 20TH CENTURY

This article deals with the problems of analysis of the national structure of the urban population of Right Bank Ukraine. In the scientific research, it is given an attempt to carry out the analysis, and also to define the dynamics of changes of quantity and national composition of population in the cities and small towns of

Right-bank Ukraine after transition of edge under the power of the Russian Empire. On the basis of the archived materials, history researches the author leads to, that quantitative growth of population of cities and small towns of this regions took place mainly due to petty bourgeois and merchants – exits from Russia, Jewries, representatives of other nationalities.

Based on statistical data and results there is considered the number of representatives of different nationalities living on the Right Bank Ukraine on the second half of XIX - begin of the XX century. Numerous changes in the national urban population stratification are also analyzed. The article investigates how national towns' "face" effects on the characteristics of the urban management of the imperial power (Polish, Jewish and Russian factors), as well as the reform period 1860-1870's affected the ethnic structure of the urban population of the right bank provinces. The features of the imperial policy of ethnic Right Bank Ukraine are also discussed in this article. There are demonstrated regional differences during the process of reforms.

Cities and towns of the Right Bank Ukraine had very mixed ethnic population composition. The dominant ethnic groups were Ukrainian, Russians and Jews. The significant percentage of Poles, Germans and Czechs was characteristic of the Right Bank. The second half of the nineteenth century, due to rapid economic development and accelerating urbanization process, the number of all ethnic groups began to grow. But, since the 1890's. the quantity of Jewries, Germans and Czechs slowed, which resulted in the growth of Ukrainian and Russian.

Key words: national structure, city, Right-Bank Ukraine, ethnic groups, post-reform period.

N. Kuczer. NARODOVA STRUKTURA MIAST PRAWOBRZEŻNEJ UKRAINIE W DRUGIEJ POŁOWIE XIX - POCZĄTKU XX WIEKU

Artykuł jest poświęcony problemom analizy narodowej struktury miejskiej populacji Ukrainy Prawobrzeżnej. Na podstawie danych statystycznych i wyników analizujemy stan liczebny przedstawicieli różnych narodowości, którzy mieszkali na Prawobrzeżnej Ukrainie w drugiej połowie XIX – początku XX wieku. Bada się jak to jaknarodowe "oblicze" miast miało wpływ na cechy organizacji urzędu miejskiego od strony imperialnej władzy.

Słowa kluczowe: struktura narodowa, miasto, prawobrzeżnej Ukrainy, grupy etniczne, okres po reformie